

ВИМІРИ ФУНКЦІЙ І ЗАВДАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЬСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Визначено функції і завдання суб'єктів контролю та обґрунтовано, що господарський контроль є лише засобом, спрямованим на досягнення мети, поставленої суб'єктом

Постановка проблеми. Проблеми розвитку функцій контролю, які мають безпосереднє відношення до інших складових загальної системи контролю (далі – СК), по суті, ігноруються. Завдання контролю, на думку більшості авторів, це те, на що направлений контроль (на перевірку чітко визначеного об'єкту), функція – результат, який очікується, якщо ефективно діє створена СК. Функції і завдання суб'єктів контролю повинні відповідати загальним потребам ГК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням функцій контролю займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Дікань, В.Ф. Журко, Я. Марецькі, М.Клімас, М.В. Мельник, Л.К. Сук, Б.Ф. Усач та ін.

Викладення основного матеріалу. Основні, найбільш суттєві результати, що одержали дослідники-попередники, полягають у наступному: авторами було виділено п'ять найбільш поширених функцій контролю: діагностична і сигнальна, інструктивна і профілактична та спонукаюча (стимулююча).

Немає підстав вважати, що сукупність питань, які ставляться і вирішуються в межах функцій контролю, складають альтернативу розробці програми розвитку і функціонування СК взагалі, до якої належить і сам контроль як автономна функція. Будь-який економічний суб'єкт має свою цільову функцію, яка реалізується та досягається за допомогою ефективного управління. Однією з функцій управління окремим суб'єктом є внутрішній контроль (далі – ВК) [7, с. 174]. Це помилкове твердження. Сам по собі ВК не може бути функцією управління. За участі суб'єктів контролю здійснюється управління або, іншими словами, ефективне управління функціонує тому, що здійснюється реальний контроль виконання. Але контроль виконання і господарський контроль (далі – ГК) – це різні речі, які потрібно зрозуміти і не плутати.

В українському тлумачному словнику функція визначається як явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін: робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; обов'язок, повинність, місія [11, с. 707]. Функції контролю – це виявлення фактичного стану справ, зіставлення вивченої діяльності, проведення заходів щодо усунення виявлених порушень [4, с. 9].

На думку Є.Ф. Горбатової, контроль має наступні функції: сигнальна, профілактична, інструктивна. Всі функції контролю тісно взаємозв'язані між собою і складають упорядковану систему управління. Мета контролю – зіставлення відповідності процесу розширеного відтворення інтересам постійного збільшення матеріального і культурного рівня життя людей. Завдання контролю: загальні і часткові. Часткові завдання передбачають перевірку однієї із сторін господарської діяльності: використання сировини у виробництві, випуск продукції і її собівартість, збереження цінностей. Загальні завдання передбачають перевірку всієї господарської діяльності підприємства з метою визначення рентабельності і конкурентоспроможності продукції, прибутковості господарюючих суб'єктів [4, с. 9].

Серед основних функцій економічного контролю Л.В. Дікань виділяє: інформаційну, профілактичну, інструктивну [5]; Л.К. Сук – профілактичну, інформаційну й мобілізуючу [15]; Я. Марецькі – сигналізаційну, інструктажну, профілактичну і стимулюючу [20]; О.С. Макоєв – попереджувальну, регулюючу, оціночно-аналітичну [9]; Н.В. Лапунін, В.І. Подольський – організаційну, систематизаційну, координаційну і розпорядницьку [8]; Г.М. Пупко – інформаційну, профілактичну, мобілізуючу і виховну [14]; С. Калюжний – сигнальну, коригуючу, надихаючу, профілактичну, інструктивну, дидактично-виховну [17]. Є й інші визначення функцій контролю (табл. 1.)

Таблиця 1. Визначення функцій контролю різними авторами

Автор	Визначення (1984 р.)	Автор	Визначення (2004 р.)
Білуха М.Т. [2]	Важливою функцією економічного контролю є вплив через систему управління на успішне виконання планів економічного і соціального розвитку, раціональне використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, запобігання непродуктивним витратам і втратам, закріплення господарських зв'язків, додержання господарського і трудового законодавства, забезпечення збереження власності	Бондаренко Н.О., Понікаров В.Д., Попова С.М. [3, с. 24]	Важливою функцією економічного контролю є вплив через систему управління на успішне виконання планів економічного і соціального розвитку, раціональне використання матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, оптимізацію господарських зв'язків, додержання господарського та трудового законодавства

У більшості автори покладають в основу функцій контролю функції управління, оскільки, на їх думку, контроль є необхідним елементом виконання кожної функції управління економікою. Натомість, на нижчому рівні узагальнення функції контролю поділяються на інформаційну, інструкторську, спонукаючу і профілактичну: 1) інформаційна – сигналізація міри реалізації завдань, ефектів і неправомірностей; 2) профілактична – полегшення уникнення неправомірностей; 3) коригуюча/охоронна – повернення (відновлення) запланованого стану; 4) креативна – схилення (спонукання) до кращих результатів; 5) інструкторська – рекомендація як ліквідувати відхилення і

підказка питань для контролю; 6) спонукаюча – виклик запланованих змін в контрольованих особистостях [18].

Функція контролю і управління, в принципі, не може бути безгосподарською, незастосовуваною. Якщо від неї відмовляється один суб'єкт, то її тут же бере на себе інший. Приклад Росії за останні роки: держава відмовилася від багатьох функцій управління і регулювання економікою, результат – дані функції на себе узяли тіньові структури. Про це свідчить вся світова історія [12, с. 510]. Точно так чинять і в контролі. Коли на початку 90-х років ХХ ст. ліквідували зовнішню СГК, її тут же замінив аудит. Результат не забарився – державне майно було повністю розкрадене.

Деякі автори поділяють функції контролю на загальні, або головні, такі, що відображають зміст процесу контролю, і специфічні, такі, що відображають перевірку різних об'єктів. Загальні та специфічні функції контролю взаємопов'язані: загальні не можуть здійснюватися самі по собі, без взаємозв'язку з яким-небудь об'єктом управління, а будь-яка специфічна функція контролю якого-небудь об'єкту може бути здійснена тільки за допомогою загальних функцій. Тому вважаємо такий поділ безпідставним. Відомі й інші підходи, так, зокрема П. Друкер виділяє наступну послідовність загальних функцій управління: планування, контроль, організація, комунікація і мотивація. Незалежно від способу ідентифікації функцій контролю очевидне одне – кожна функція важлива по-своєму, і жодна з них не може бути недооцінена. В економічній літературі деякі з цих функцій іноді об'єднуються – наприклад, планування і організація, контроль і регулювання; нерідко облік, зважаючи на його виняткову важливість і специфіку, виділяється в окрему інформаційну систему для цілей управління. Проте, які б трактування функцій управління не пропонували теоретики, в числі основних вони називають планування, аналіз, контроль.

В Радянському союзі основна мета суб'єктів ГК полягала у збереженні соціалістичної власності та її примноженні. Це було можливим тому, що все національне багатство належало державі, яка мала єдину систему обліку і контролю. В умовах ринку це зробити неможливо. Підприємства і майно належать різним власникам, які по-своєму підходять до організації системи обліку і контролю, а звідси, визначають мету і завдання контролю, які на кожному окремо взятому підприємстві будуть різними. Суб'єкт контролю при його здійсненні зобов'язаний мати соціальну мету, тобто бажані стосунки між працівниками підприємства, адміністрацією, з індивідуумами та групами людей в зовнішньому середовищі. Соціальні проблеми ГК зумовлюють вироблення нових підходів до модернізації системи ГК в усіх його ланках. Матеріальна мета суб'єкта ГК полягає в досягненні певних матеріальних результатів, які формалізуються у виробничій програмі. Вартісна (грошова) мета – це очікувані в майбутньому прибутки, витрати, необхідні для існування підприємства, рівень ліквідності тощо. Вартісна мета досягається тільки через чіткий контроль матеріальних цілей і дій.

Загальна мета суб'єкта контролю – це недопущення протиріч, порушень і відхилень у процесі кругообороту капіталу або їх виявлення, коли вони мали місце, притягнення до відповідальності винних осіб.

Сьогодні цілі і завдання контролю діяльності різних фірм значно розширилися за змістом і збільшилися за функціональним значенням: а) члени об'єднання зберігають свою незалежність і права в повному обсязі, а сама структура через подібність прав її учасників носить симетричний характер; б) часткове об'єднання залежних підприємств, коли учасники взаємодіють один з одним за неповним обсягом своєї діяльності і зберігають автономію у сфері управління (також симетрична структура); в) об'єднання залежних один від одного учасників з передачею, як правило, частини функцій управління від одних іншим (і, відповідно, втратою частини самостійності першими). Структура, через неоднаковість прав і обов'язків учасників, асиметрична. Тому, організовуючи СК в господарюючій одиниці, слід чітко про це пам'ятати і відповідно вибудовувати чітку СК.

Найбільш пріоритетними напрямками контролю слід назвати контроль: обґрунтованості бізнес-планів, бізнес-процесів і нормативів (в процесі їх розробки); дослідження їх виконання, дотримання нормативів (за даними обліку, звітності та перевірки інформації); за здійсненням вимог комерційного розрахунку при виробництві і реалізації продукції; отримання і збільшення доходів; виявлення і вимірювання внутрішніх резервів на всіх трьох стадіях кругообороту капіталу; причинно-факторних зв'язків, що виникають у процесі відтворення; оптимальності управлінських рішень, що ухвалюються; профілактики господарських порушень. Це, зрозуміло, є напрямками контролю, а не його функціями.

Слід також відмітити появу нового виду контролю – інсайдерського, суб'єктами якого є особи, які можуть використовувати інформацію про діяльність фірми в особистих цілях. На це сьогодні жоден дослідник не зважає, а тому і відсутня нова теорія ГК, яка відповідала б сучасному розвитку економіки.

З точки зору організаційних ознак слід виділити функціональний і інституційний контроль. Перший реалізується постійно на кожному рівні управління та може бути вертикальним і горизонтальним, а інституційний пов'язаний зі спеціальними організаційними підрозділами, які створюються винятково для здійснення контролю.

В економічній та юридичній літературі особливо підкреслюється необхідність інтерпретації контролю як відокремленої, автономної форми управлінської діяльності. Наприклад, окремі польські автори стверджують, що будь-яка управлінська функція, у тому числі і функція контролю, реалізується на практиці в особливій організаційно-правовій формі, специфічними методами, способами здійснення і показує, як відбувається дія [17, с. 20]. З цією думкою можна погодитись і її слід розвивати та науково обґрунтувати. ГК, сприяючи функціям управління, впливаючи на них, досліджує процес розширеного відтворення суспільно необхідного продукту згідно з чинним законодавством і локальними нормативно-правовими актами, нормативами, які забезпечують раціональне господарювання в умовах ринкової економіки. Віднесення контролю окремими авторами до функцій управління обумовлене наступними обставинами: контроль будується на єдиній методологічній основі, що дає можливість розробляти загальні підходи до його організації і здійснення в різних галузях економіки і структурах господарюючих одиниць, що, у свою чергу, дозволяє проводити порівняння й аналогії між суб'єктами, а також робити відповідні узагальнення на макроекономічному рівні (мається на увазі великої компанії холдингу (ТНК)). Об'єднуючий принцип, покладений в основу організації корпоративних структур, дає і очевидний ефект, що лежить на поверхні не стільки від "складання сил", підсумовування потенціалів раніше автономних учасників, скільки, і це головне, від нової якості, що виникає у такої структури за рахунок синергетичного ефекту¹. Подібний ефект виникає у будь-якої структури, що об'єднує самостійних учасників підприємницького процесу, проте, "величина" ефекту, його рівень різняться залежно від

¹Синергія – явище в діловій практиці, коли загальний результат об'єднаних можливостей структур перевищує суму окремих ефектів, тобто виходить ефект, який характеризує збільшення вартості нового знання над сумою складових частин.

форми об'єднання та команди, що його очолила; контроль всіх процесів господарської діяльності є необхідним інструментом в системі функцій управління підприємством, оскільки без нього не можуть бути реалізовані і багато інших функцій, насамперед пов'язаних з ухваленням ефективних управлінських рішень; контроль здійснюється на всіх рівнях управління і в усіх без винятку підрозділах господарюючого суб'єкта. Позбавлення апарату управління можливості проведення контролю як у формі безпосереднього функціонального нагляду, так і у формі непрямого інституційного контролю, призвело б до атрофії контролю або до таких самих результатів, як і позбавлення його функції планування, організації, мотивації або будь-якої іншої функції, які входять до складу функцій управління.

Спроби класифікувати функції, що існували раніше, або діяли і знов пропонуються науковцями до впровадження, інколи здійснюються в економічній літературі останніх років. Найбільш вдалим, на наш погляд, представляється підхід польського науковця С. Калюжного, покладеного в основу запропонованої нижче класифікації. Головна класифікаційна ознака, що використовується ним, пов'язана із ступенем самостійності вхідних в об'єднання ознак і їх структур. Всі структури функції за такою ознакою він розділив на 6 основних груп. Водночас Мечислав Клімас (Mieczysław Klimas) [19, с 24] виділяє наступні функції:

1. Охоронна (профілактична), яка полягає в забезпеченні того, щоб не зменшувалася результативність діяльності підприємства, що виражається в матеріальних збитках (наприклад, погана якість продукції) і нематеріальних (наприклад, неправильне використання кадрів).

2. Креативна (надихаюча), яка здійснюється через спонукання й ініціювання операцій, які забезпечують зростання реального функціонування фірми [17, с. 212].

Креативна функція є основою функціонального контролю. Вона представляє конкретні комплексні елементи і робочі місця, які знаходяться на лінії основних цілей підприємства. Натомість охоронна функція тісно пов'язана з інституційним контролем. Звичайно, такий поділ є спрощеним. Обидві функції контролю переплітаються, межа між ними відсутня. Реалізація креативної функції обмежує можливість виникнення явищ, які зменшують реальність фірми, подібно як подолання таких явищ прямо або непрямо спричиняють до покращання результативності діяльності.

Виділення цих двох головних функцій контролю має практичне значення, особливо для визначення сфер діяльності основних видів контролю, тобто функціонального і інституційного контролю, про які, на жаль, українські науковці не згадують.

Представлений поділ функцій контролю здійснений з точки зору його мети. Але є й інші думки, наприклад, "при проведенні ВГК в організації здійснюється ряд функцій, – пише Є.А. Кочерін, – до них відносять: визначення мети діяльності СК; планування роботи, яку СК повинна зробити; координацію діяльності окремих підсистем контролю – збір, оцінка і передача контрольної інформації про зміни стану і поведінки господарської організації; вплив на працівників, з тим, щоб їх діяльність відповідала меті господарської організації" [6, с. 152].

Із багатьох наведених якісних рис контролю необхідно, перш за все, звернути увагу на той факт, що ВК має складати певну обдуману і організовану систему дій, яка цілісно пов'язана із управлінням. Він

повинен бути свого роду системою завчасного попередження, першою сигналізацією загроз, механізмом самооборони, ефективним інструментом удосконалення всієї діяльності фірми.

Основою для здійснення ВК є початкові дані щодо діяльності підприємства. Просто мати деякі цифри і відомості зовсім не означає "знати, як йдуть справи реально". Дані слід піддати обробці, і лише тоді вони стануть управлінською інформацією, придатною для ухвалення рішень. Способи перетворення даних в інформацію з певним ступенем умовності можна поділити на дві великі групи: перша – це стандартні прийоми, які застосовуються через рівні проміжки часу за стандартними звітами й іншими джерелами інформації; друга – частота і глибина здійснення контролю диктуються вимогами конкретних користувачів (цехів, відділів), а методики легко формалізуються. В даний час практично в будь-якій комп'ютерній бухгалтерській системі або програмному пакеті загального призначення є функція аналізу даних, а значить і здійснення їх контролю. Існує також безліч спеціальних комп'ютерних програм для типової обробки великих масивів різного роду даних. Про все це повинні знати управлінці всіх рівнів.

Із самого визначення контролю випливає, що він має виявляти порушення і відхилення², які виникли на етапі планування або виконання. Це є головним завданням суб'єктів ВК. Після виявлення розбіжностей і помилок необхідною є негайна реакція апарату управління, яка спрямована на виправлення (усунення) відхилень.

Однак, якщо є потреба удосконалити СК на існуючому підприємстві, то необхідно перед тим, як перейти до її реорганізації, глибоко проаналізувати методи дії старої системи. Дуже важливим є порядок надходження інформації контролю до всіх рівнів управління. Керівництво необхідно інформувати відразу про виявлені порушення та відхилення (у режимі "on-line") з метою швидкого застосування коригуючих дій. Контроль має бути правильно спрямований та організований, охоплювати сфери, які є найбільш важливими. Не потрібно ретельно і щоденно контролювати сфери, які функціонують правильно, а також сфери, які мають невелике значення для безпеки фірми, її фінансового стану. Відповідний план ВК, який включає стратегічні проблеми діяльності підприємства, повинен надавати можливість відповідної реакції у випадку виявлення порушень. Коригування можуть проводитись у різних напрямках, наприклад, на усунення слабкої підготовки працівників, низького рівня мотивації працюючих, незадовільного стану обладнання чи приладів і т.д.

На думку С.В. Бардаша, проведення контролю дозволяє оцінити діяльність суб'єкта господарювання за двома основними напрямками – це правомірність та ефективність діяльності [1, с. 52]. З цим погодитись не можна, адже ГК – це не поліцейський контроль, а діяльність всіх суб'єктів контролю, направлена на недопущення порушень, а допущені – негайно виявити і усунути. Головні завдання суб'єктів контролю (загальні функції процесу перевірки) полягають у наступному: інформаційне забезпечення управління (збір, обробка, впорядкування інформації про

² Порушення – це недотримання закону, правил, положень та інструкцій, або невиконання, недотримання умов договору, контракту, обов'язків, порядку сплати платежів тощо, а відхилення – це різниця між запланованими (нормативними, стандартними) і фактичними результатами. В природі їх буває до сотні видів

економічні явища і процеси, що відбуваються); контроль ходу і результатів економічної діяльності, оцінка її успішності і можливостей вдосконалення на підставі науково обґрунтованих критеріїв (норм, правил, стандартів); контроль системи планування (прогнозування, перспективне і поточне планування економічної діяльності); організація управління (організація ефективного функціонування тих або інших елементів господарського механізму з метою оптимізації використання підприємством трудових, матеріальних і фінансових ресурсів); контроль за своєчасним виконанням бізнес-планів і управлінських рішень.

Перші два завдання контролю відображають технологічні етапи і зводяться до інформаційного та аналітичного забезпечення процесу ухвалення рішень за результатами контролю. Саме ухвалення рішень здійснюється у вигляді функцій контролю, що відображають його часові етапи: планування, організацію і здійснення контролю.

Хмельницький В.А. [16] відмічає, що контроль на всіх без винятку підприємствах має виконувати шість наступних функцій: спостереження; виявлення порушень і відхилень; попередження небажаних наслідків відхилень; профілактика порушень і відхилень; контроль виконання; спонукальну функцію. На наш погляд, контроль має виконувати наступні шість основних функцій:

1. Спостереження – передбачає отримання інформації про досягнуті фактичні величини.

2. Виявлення відхилень в здійснених господарських операціях. Контролер перевіряє не тільки інструменти управління, а й умови виконання і планові концепції для даної господарської галузі, підприємства чи підрозділу. Зіставляючи відповідність операцій плану (норми), контролер бачить та в кожному випадку повинен зазначити умови, через які цей факт стався. Ці умови можуть бути сприятливими або не сприятливими, законними або ні, принести прибуток чи збиток.

3. Корируюча: виключення небажаних наслідків відхилень, тобто оцінка відхилень (обліково-правова, економічна, фінансова тощо) та їх коригування.

4. Профілактика порушень і відхилень – інструмент суб'єктів контролю для запобігання вчинення неправомірностей шляхом впливу на поведінку людей, особливо тих, які відповідають за певні сфери функціонування підприємства, збереження майна, його ефективне використання, недопущення втрат. Сюди входить інструктивна функція, яку ще називають використанням висновків контролю для більш ефективних і відповідних до правил дій.

5. Виконання – поточна перевірка точного виконання ухвалених рішень.

6. Спонукальна – зв'язок з мотиваційною системою, мотивація до здійснення бажаних дій.

Потрібно підкреслити, що сфера і характер вищезазначених функцій не залежить від моменту і мети проведення контролю. Предметом контролю можуть бути однаковою мірою плановані (оцінка реальності, вірогідних загроз), поточні і минулі господарські явища. Контроль практично є такою функцією, яка присутня у всіх загальних і специфічних функціях управління. Його здійснюють шляхом: а) порівняння у часі; б) внутрішньо-галузевих порівнянь; в) порівнянь запланованих показників із результатами.

Порівняння в часі здійснюється зіставленням результатів у попередньо встановленому часовому періоді (щоденно, щомісячно, щоквартально, попіврічно). Внутрішньогалузеве порівняння охоплює зіставлення

результатів з показниками інших підприємств, які працюють в даній галузі. Третій вид порівнянь дає можливість встановити розміри відхилень. На основі оцінки, аналізу відхилень можна провести коригуючу дію. Важливим етапом контролю є встановлення величини і пропорції позитивних та негативних відхилень для ухвалення найбільш ефективних управлінських рішень.

Але, на жаль, практиці контролю відоме таке поняття, як дисфункція контролю. Так називають функцію, що на практиці не діє, не застосовується, тобто практично не відбувається, порушується застосування певної функції або, як ще кажуть, функція вважається втраченою.

Дисфункції контролю часто є проявом стереотипів, які закладені у свідомості людей, що вирішують проблеми контрольної діяльності, більше довіряючи власному досвіду, ніж об'єктивному. Крайність таких поглядів і конкретних дій з організаційних норм контролю, що випливають з них, є, звичайно, релятивізованою, зважаючи на мету і умови діяльності. Тому спроби пошуку універсального оптимуму організації контролю "з гори" приречені на невдачу.

До дисфункцій контролю, які найчастіше зустрічаються на практиці, можна віднести: невідповідність контрольних дій, інфляцію та атрофію контролю.

Невідповідність контрольних дій – це різного роду спотворення контрольних дій, результати яких не відповідають очікуваним. Основною рисою даної дисфункції є занадто великий або занадто малий акцент саме на фазі організації контрольної діяльності. Помилкова оцінка потреб щодо сфери, інтенсивності і ступеня контролю є результатом недостатнього препарування контрольної діяльності, а це засвідчує незрозумілість мети суб'єктів контролю, а також необізнаність їх в засобах і умовах, які є найбільш доцільними для досягнення даної мети.

Інфляція контролю є неминучим результатом посилення контрольних дій, які паралізують виконавчу систему. Тут виникає ситуація, коли кількість та обсяг контролю перешкоджають нормальному функціонуванню об'єкта контролю, надмірно навантажуючи керівника і виконавців.

Атрофія контролю – це явище, що виникає у зв'язку з недооцінкою контрольних функцій апаратом управління. Ігнорування функцій контролю призводить до зниження мотивації суб'єктів контролю, знеохоче їх сумлінно інформувати про відхилення діяльності від критерія, оскільки дана інформація належним чином не використовується тими, хто ухвалює рішення. Водночас, в адміністрації чи у власника складається враження про непотрібність формально-зобов'язуючих принципів для відповідних посадовців.

Патологічні явища в організації контролю мають різноманітні організаційні, індивідуальні та ментальні умови. Діагностика таких явищ – це початковий етап. Підбір та правильний розподіл обов'язків серед посадовців є досить відповідальним заходом, який вимагає системного підходу до організації контролю на будь-якому підприємстві.

Кінцевою метою будь-якого контролю є підвищення виконання операцій підприємства за допомогою усунення неправомірностей, їх причин і джерел, а також спонування до конструктивних дій.

Контроль має своє самостійне місце в системі форм господарювання і в цьому плані його можна і необхідно розглядати як специфічну економічну

форму, яка, як і будь-яка інша форма, має своє соціальне призначення і відповідні функції.

Незважаючи на те, що в господарському контролі приділяється певна увага відслідковуванню ФГЖ, що здійснюються або вже здійснені, проте, в науці не менше місце слід відводити теоретичним побудовам філософського і соціологічного, загальноекономічного та правового напрямів, висуненню і обґрунтуванню нових наукових ідей, абстракцій і гіпотез. Адаже науковий опис великого обсягу емпіричного матеріалу з контролю неможливий за відсутності наукової теорії.

Більшість справжніх науковців, які займаються проблемами теорії контролю, впевнено визнають, що контроль як діяльність, є однією з найважливіших функцій господарювання, а науку про контроль сприймають як самостійну галузь, як один із розділів науки, що належить до загальної групи суспільно-економічних наук.

В кожній компанії суб'єкти контролю ставлять за мету аналіз результатів та з'ясування причин, які зумовили такі результати. А оскільки результати завжди отримуються внаслідок впливу сукупності способів та умов здійснення операцій, то детальний контроль полягає в з'ясуванні розміру впливу кожного із способів та умов здійснення [13]. Сучасною мовою це регулярна діяльність менеджерів з оцінки виконаної роботи і зіставленні її з наміченими в планах завданнями, що включає облік і контроль всіх без винятку ресурсів, задіяних у процесі досягнення передбачуваної мети, і пошук найбільш раціональних шляхів їх витрачання.

Контроль є складовою частиною кожної організованої діяльності. Його сутністю є невпинне переконання, чи відповідає реальний результат намірам та чи всі використані в діяльності дії і засоби були потрібні для досягнення запланованого стану. Ці прості тези ускладнюються, якщо врахувати, що сфери зацікавленості контролю чітко спеціалізуються (функціональний контроль) і в кожній галузі мають свої особливості. Цього не враховують теперішні дослідники. Існує й інший фактор, який впливає на роль та функції контролю, особливо внутрішнього, що постійно змінюється під впливом зовнішнього середовища.

Функція контролю в класичному менеджменті пов'язана з видом управлінської діяльності, в завдання якої входить утримувати фірму на обраному шляху, звіряючи показники її діяльності зі встановленими стандартами (планами). А без ефективного контролю цього здійснити неможливо.

Під впливом зовнішніх і внутрішніх безперервно змінюваних, а іноді й агресивних факторів (посилення конкурентних відносин, стрімкий розвиток і застосування більш сучасних технологій, комп'ютерних інформаційних систем та ін.) суб'єкти господарювання перетворюються в більш складні економічні системи. Для забезпечення управління цими системами необхідні абсолютно нові підходи та інструменти, які дозволяють оперативно контролювати всі сторони господарювання, розробляючи економічну стратегію. Це, в свою чергу, потребує кардинального перегляду й удосконалення всього механізму контролю, починаючи від обґрунтування його теорії та методології до удосконалення самої практики.

Контроль є однією з основних функцій управління поряд із плануванням, організацією, управлінням і мотивацією. Державні служби і регуляторні органи здійснюють контроль за дотриманням підприємствами діючого законодавства. У першому випадку контроль можна кваліфікувати як діяльність, у другому – як нагляд. А це зовсім різні речі, різні підходи і методи

здійснення, по-іншому вживаються заходи з усунення недоліків. Але такого роду контроль не є синонімом "контролю господарського". Останнє поняття поєднане з економічною владою, пануванням, підпорядкуванням своїй волі з метою отримання державою прямих і непрямих вигід із підконтрольного об'єкту.

Цілі і функції контролю господарської діяльності фірми в загальному можна формулювати як процес спостереження, вивчення, оцінки стану, знаходження і мобілізації резервів і факторів розвитку виробництва, реалізації і споживання продукції (робіт, послуг), збереження майна та профілактика його втрат, попередження ризиків. Складовими узагальненого завдання суб'єктів контролю є виявлення порушень та відхилень, їх профілактика, визначення резервів і факторів економії ресурсів та підвищення якості господарювання на всіх стадіях кругообороту капіталу, зростання продуктивності праці на екстенсивній і інтенсивній основі, досягнення кращих економічних і фінансових результатів, захист інтересів працюючих. У цьому контексті завжди слід враховувати профілактику та виявлення господарських порушень і відхилень, попередження ризиків, які є першим основним принципом контролю.

"Контроль в управлінській діяльності, – стверджує проф. В.Ф. Максимова, – важливий не тільки тому, що сама культура управління і ефективність цієї професійної діяльності передбачають обов'язковість його здійснення. Контроль і його результати виступають базою, яка слугує основою для прийняття наступних рішень з метою подальшого удосконалення діяльності організації, підвищення її ефективності, результатів чи прибутковості" [10, с. 316]. Насправді це так. Але ніхто не розкриває елементів системи в частині об'єктів і суб'єктів контролю, методів його здійснення. Із системою ЗК все зрозуміло. А як бути з ВК? Основні завдання ВК на підприємствах полягають у: дотриманні чинного законодавства в області фінансів, забезпеченні збереження товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, сприянні раціональному витрачання всіх видів ресурсів, правильному веденню бухгалтерського обліку, складанні достовірної звітності, забезпеченні своєчасності і повноти виконання суб'єктами господарювання фінансових зобов'язань перед бюджетом, цільовими бюджетними і позабюджетними фондами.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, ГК має виконувати наступні шість функцій: спостереження, виявлення відхилень, коригуючу, профілактичну, виконання (поточна перевірка точного виконання ухвалених рішень) та спонукальну (зв'язок з мотиваційною системою, мотивація до здійснення бажаних дій). Суб'єкт контролю при його здійсненні зобов'язаний мати соціальну мету. Контроль не повинен і не може мати мети; він є лише засобом, спрямованим на досягнення мети, поставленої суб'єктом. Досягнення відповідними суб'єктами завдань контролю можливо шляхом вивчення ФТЖ зі сторони їх достовірності, законності та ефективності.

Список використаної літератури:

1. Бардаш С.В. Контроль діяльності суб'єктів господарювання: гіпотези та версії порушень: монографія / С.В. Бардаш. – К.: Київ.нац. торг.-економ. ун-т, 2008. – 312 с.
2. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: [підручник] / М.Т. Білуха. – К.: ПП "Влад і Влада", 1994. – 364 с.
3. Бондаренко Н.О. Аудит суб'єктів підприємницької діяльності: [навчальний посібник] /

- Н.О. Бондаренко, В.Д. Понікаров, С.М. Попова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 300 с.
4. *Горбатова Є.Ф.* Контроль і ревізія: [навч.-практ. посібник] / Є.Ф. Горбатова. – Сімферополь: ДІАЙПІ, 2010. – 329 с.
5. *Дікань Л.В.* Контроль і ревізія: [навчальний посібник] / Л.В. Дікань. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2007. – 328 с.
6. *Кочерин Е.А.* Контроль в системе управления социалистическим производством. Вопросы теории и практики / Е.А. Кочерин. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.
7. *Кулаковська Л.П.* Організація і методика аудиту: [підручник] / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча – К.: Каравела, 2009. – 544 с.
8. *Лапухин Л.В.* Экономическому контролю – современные технологические решения / Л.В. Лапухин, В.И. Подольский. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 240 с.
9. *Макоев О.С.* / Контроль и ревізія: [учеб. пособие для студентов вузов] / О.С. Макоев; под ред. В.И. Подальского. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 256 с.
10. *Максімова В.Ф.* Класифікація внутрішнього економічного корпоративного контролю / В.Ф. Максімова // Вісник Львівської комерційної академії. – 2004. – Випуск 16. – С. 316-322.
11. *Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах* / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – Том 4. – К.: Вид-во “АКОНІТ”, 2000. – 941 с.
12. *Осипова Ю.М.* Экономическая теория на пороге XXI века – 2 / Под ред. Ю.М. Осипова, В.Т. Пуляева, В.Т. Рязанова, Е.С. Зотовой. – М.:Юристъ, 1998. – 768 с.
13. *Попов А.З.* Контроль, его назначение и способы выполнения / А.З. Попов // Счетоводство. – 1895. – № 15-16. – С. 210-216.
14. *Пупко Г.М.* Ревізія и аудит: [учеб. пособие] Г.М. Пупко. – Минск: БГЭУ, 2009. – 303 с.
15. *Сук Л.К.* Контроль і ревізія: [навч. посіб. для дистанційного навчання] / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – К.: Університет “Україна”, 2006. – 275 с.
16. *Хмельницький В.А.* Ревізія и аудит / В.А. Хмельницький. – Минск : Кн. дом, 2005. – 480 с.
17. *Kaluzny S.* Zarządzanie, teoria i praktyka, pod red. naukową Andrzeja K. Koźmiński, Włodzimierza Piotrowski. / S. Kaluzny. – [Wydanie piąte, zmienione]. – Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, 2009. – 792 s.
18. *Katuźny S.* Kontrola w banku / S. Katuźny. – Tutor: Warszawa, 1995.
19. *Klimas M.* Elementy kontroli wewnętrznej w rachunkowości przedsiębiorstw / M. Klimas – W-wa: PWE, 1967. – 276 s.
20. *Marecki J.* Zarys teorii kontroli gospodarczej / J. Marecki – W-wa: PWN, 1976. – 292 s.

БУТИНЕЦЬ Татяна Анатоліївна. – доктор економічних наук, доцент Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:
– проблемні питання внутрішнього контролю на підприємстві.

Стаття надійшла до редакції: 03.03.12 р.